Тејмур
ЕЛЧИН

Ијирминчи әсрин бөјүк сәнәткарларындан бири, шаир вә мусигичи, драматург вә режиссор, артист вә рәссам Федерико Гарсиа Лорка (1898—1936) вәтәнини поезија гәдәр севирди; дејирди ки, «сәнәткар кәрәк өз халгы илә бир јердә күлсүн, бир јердә ағласын». О, бүтүн һәјатыны, јарадычылығыны өлүмлә мүбаризә һесаб едирди.

Мүасир Испанијанын гара күнләри башлананда Гарсиа Лорка фашистләрин пәнчәсинә кечди, јыртычы Франконун илк гурбанларындан бири олду.

Лорка аз јашајыб, амма чох јарадыб. Дүнјанын мүхтәлиф кушәләриндә ону јахшы танıјырлар. Мән дә Лорканы охудум. Онун көзәл ше'рини-мусигисини динләдим. бирдән шаирин фәрјадыны ешитдим.

Фәрјад

ПРОЛОГ

Испанијада,
Гранада шәһәриндән
Хејли аралы,
Кениш јолун кәнарында
Сүкута далмыш,
Ағыр, ганлы фачиәдән
Хатирә галмыш
Бир ағач вар — сәрв ағачы,
Дурур јаралы.
Өз дәрдинә
Кечә-күндүз чох ағлајыб.
Инди онун јаралары
Көз бағлајыб.

Сәрв ағачы инилдәјир
Јухуда һәрдән,
Өз-өзүнә пычылдајыр
Хејирдән, шәрдән:
«Федерико, Федерико,
Көһнәдир јарам.
Сән билирсән нечә јаныр,
Көјнәдир јарам.
Федерико, Федерико,
Ешидирмисән?
Бу кечә дә сән јухума
Кәлиб кирмисән».

БҮРКҮ

Јатыр Гранада,
        јатыр нараһат
Јухусу горхулу,
        сәксәкәлидир.
Ојатсалар ону,
        галхса бу саат
Дејәрсән хәстәдир,
        дәлидир.
Јатыб Гранада,
        никаран јатыб,
Боғуб гәзәбини
        һәјәчанында,
Фашизмин горхусу
        кәзир чанында.
Јатыб Гранада,
Гранада јатыб.
Көјләр булуд-булуд,
        көјләр гап-гара:
Ај да булудлардан
        кәлиб зинһара,
Бу кечә ону да
        чәкирләр дара.
Јатыб Гранада,
Гранада јатыб.
Күчәләр ојагдыр,
        солдат чәкмәли,
Итин гулаглары
        јенә шәкләниб.
Ешидир күчәләр,
        сусур күчәләр,
Дајаныб, евләри
        пусур күчәләр.
Һәрдән диварлара
        көлкәләр дүшүр,
Итләр зиникилдәјир,
        итләр һүрүшүр,
Һардаса јахында
        гопур чығырты,
Түфәнкли адамлар
        јүрүшүр.
Јатыб Гранада,
Гранада јатыб.
Бүркүдән боғулур
        газамат,
Сыхылыр дарысгал
        гәфәсләр,

Јатышыр үмидли
        чамаат,
Кәсилир үмидсиз нәфәсләр.

Бир мәһбәсин гаршысында
Ачарлар чиникилдәди,
Дәмир гапы инилдәди,
Ачылды, горха-горха.
— Федерико
Гарсиа
Лорка!
— Бурдајам!
— Јығыш, кедирсән!
Тез ол!
— Бир дајан!

Севинди Федерико,
Јашарды көзләри.
Бирдән дәјишди һалы,
Тутулду дизләри.
— Һара белә,
        кечә вахты?
Кешикчи данышмады,
Лоркаја бахды,
Јана чәкди фанары,
Мырылдады сонра:
— Ора кедирсән, ора!

Сорушмады «ораны»
Федерико.
Кејди дустаг чәкмәсини
Тәләсәрәк,
Сол голунун үстә салды
Пенчәјини,
Деди: — Кедәк!

Ачарлар чиникилдәди,
Дәмир гапы инилдәди,
Өртүлдү горха-горха.
Дүшдү силаһ габағына
Федерико Гарсиа Лорка.
Курулту гопартды
        дәмир пилләләр...
Атылырды елә бил
        боғуг күлләләр.
Көзләјирди тиндә,
Газаматын һәјәтиндә
Гара машын.

БИРИНЧИ НӘҒМӘ

Чал, китара, аста чал,
Истәјирдир чалдығын.
Аста чал, китара, чал,
Үрәјимдир алдығын,
Ағла, китара!

Чал, китара, чал јаваш,
Һәсрәтими чалырсан,
Көзләримдән ахыр јаш,
Сән дәрдимә галырсан,
Ағла, китара!

Чал, китара, чал һәзин,
Ајылачаг јатанлар.
Сәни сата билмәсин,
Вәтәнини сатанлар,
Ағла, китара!

ГАРАНЛЫГ

Фанарын ишығы
        илишди, галды
        гара машында.
Дәһшәтли фикирләр
        Федериконун
        кәзди башында.

Дидиб-парчалады
        чајнагларыјла
        онун бејнини —
Ач гузғун кими.
Машындан ким исә
        чағырды бирдән

Федерикону.
Таныш сәс бир анда
горхунч фикирдән
ајырды ону:
— Кәл, оғул!
Тәләсдирди полис:
— Јубанма, тез ол!
Узагадыр јол!
Федерико чәлд
машына галхды.
Гаршысындакы
гочаја бахды.
Таныды, севинди.
Гучаглашдылар
Ата-оғултәк.
Бу вахт чырпдылар,
Гыфылладылар
Гапыны бәрк-бәрк,
Миндн түфәнкләләр,
Тәрпәнди машын,
Кечди оғрун-оғрун
Дар күчәләрдән.
Хәбәри олмады
Гоһум-гардашын
Гара машындакы
Гара хәбәрдән.

Федерико хатырлады
зејтун бағыны,
Үч ил әввәл гоча илә
дост олмағыны.
Она ше'р охумағы
јадына дүшдү.
Бағбан гызы Лоланы да
орда көрмүшдү.
«Тез ол, Лола! Һарда галдын,
сүфрә ач бизә!
Шаир Лорка гонаг кәлиб
евчијимизә.
Лола гачды,
Әл-гол ачды,
Сүфрә салды тез.
Күлүмсәди,
Мәнә деди:
— Хош кәлмисиниз!
Ири көзләр,
Зејтун көзләр
Бирдән алышды.
Көзләримә,
Үрәјимә
Нәсә данышды.
Јејиб-ичдик, кетдик бağа,
Көзәллијә бахмаға.
Гоча Педро ағачлары
Көстәрди бир-бир:
— Булар, — деди — ән севимли
Көрпәләримдир.
Лола күлдү:
— Бәс мән, ата?
Мән нәјинәм бәс?
— Сән баламсан, тәкчә балам.
Кечи кими тәрс.

Күлүшдүк бу зарафата.
Фүрсәт дүшдү; ачдым сөзү,
Данышмады Педро-ата.
Лола дујду атасынын
кәдәрини
Мәнә дикди нәзәрини:
— Театры мән севсәм дә чох.
Кетмәрәм, јох!..
Атам тәкдир!».

— Федерико! Сән,
Даныш, нәдән...
Боғазында галды
Гочанын сөзү.
Гырылды Лорканын
Хатирәләр дүзүмү,
Сәпәләнди зүлмәтә.
Гоча гәһәрләнмишди...
Түкәнмишди
Дәһшәтләрә дөзүмү:
Салмышдылар Испанијаны
Мин фәлакәтә.
— Еһ, Педро-ата,
Јәгин сорушурсан
Нә күнаһым вар?
Азмы әзијјәт чәкир
Күнаһсыз күнаһлылар?!
Һәгигәтдир, һәгигәтдир
күнаһым,
Һәгигәтдир, һәгигәтдир
пәнаһым.
Мәнә онлар
«Сусачагсан!» — дедиләр,
«Дизин-дизин сүрүнәчәк,
өд ичиб, ган гусачагсан» — дедиләр.
Јумруғуну
дүјүнләјиб Испанија
Кәрәк ону
бүтүн чаһан танıја.
Бәлкә мәни
сусдурдулар бу күн, сабаһ,
Амма, билин,
Мәндә јохдур
һеч бир күнаһ.
Мән севирәм бу торпағы,
инсанлары,
Дәрин инсан кәдәрини
дујанлары.
Бу севкидир мәни бурда
дустаг едән,
Кәвдәсиндән гырылмыш бир
будаг едән.
Еһ, нә дејим, Педро-ата,
чохдур дәрдим,
Алышсајдым, зүлмәтләри
јох едәрдим.
Лорка сусду,
Чөкдү сүкут.
Гара машын дустагларı
атды-тутду.
Гаранлыглар һамысыны
бирдән удду.
Галды Гранада,
Галды архада
Зүлмәт ичиндә.

«Јазыг Лола, әзиз балам,
Хәбәрин јох Лоркадан,
Һардадыр атан?
Хәбәрсизсән.
Сорушсана, гара машын
Бизи һара сүрүјүр,
Белә гачыр, јүјүрүр?
Мадрид биздән ајры дүшүб,
Јолумузу кәсибләр,
Дүшмәнләр тәләсибләр.

Әлим чатмыр,
Үнүм јетмир.
Нечә көрүм сәни бәс?!».
Гочаны хәјалдан
Ајырды бу сәс:
— Даныш, ата, гыз нечәдир—
бизим Лола?
Көрмәдијим бир ил олар.
Јәгин тамам дәјишиб о,
Учудлуб Федерико.
Амма мәним јадымдадыр
һәр нәғмәси,
Гулағымдан кетмир сәси.
— Лола инди Мадриддәдир.
Вәтән үчүн вурушур.
Кәндәрдијн һәр мәктубда
Сәни бәрк-бәрк сорушур.
Јазыр: һамы нигарандыр
Лорканын талејиндән,
Тапшырыр ки, хәбәр билиб,
Чаваб јазым ора мән.
Де, нә јазым?

Лорка күлдү.
Дәһшәтли бир
Гәһгәһәјә дөндү күлүш,
Гаранлыгда јаваш-јаваш
Парчаланыб сөндү күлүш.
Лорка һычгырырды:
— Чаваб јаз ки,
Јол кедирик,
Сәфәримиз узагдыр.
Јаз ки, она нәғмәләрим
Јадикар галачагдыр.
Лола мәни охудугча
Китарамдан сорушсун.
Јаз, мән өлсәм,
Силаһымы о көтүрсүн,
вурушсун.
Гара машын ләнкәр вуруб
дајанды,
Гоча санки јухудајмыш...
ојанды:
— Чатдыг, Федерико!
Ешитмәди о.
Федерико динләјирди
Лоланын нәғмәсини,
Мәһәббәтин сәсини.

ИКИНЧИ НӘҒМӘ

Үрәк дә үшүјәрми?
Үшүјәр јараланса,
Мәһәббәт параланса.
Үрәјимдә үшүтмә,
Сән дәрдими ешитмә,
Бәс ким ешитсин?

Үрәк дә охујармы?
Охујар ешгә дүшсә,
Һәсрәтлиләр көрүшсә.
Үрәјимдә нәғмә вар,
Сән нәғмәми ешитмә,
Бәс ким ешитсин?

Үрәк дә чығырармы?
Чығырар о галса тәк,
Тапмаса имдад, көмәк.
Үрәјим һарај чәкир,
Сән дә ону ешитмә,
Бәс ким ешитсин?

ДАН ЈЕРИ СӨКҮЛӘНДӘ

— Дајан, сахла машыны,
Бир аз да кәнара чәк!
Бурда көзләјәк!
Гара машын дајанды.
Чохалды нигаранлыг.
Сәссизлијә сөјкәди
Гулағыны гаранлыг.
Чырчырама башлады
Нәғмәсини тәзәдән.
Бајгуш улады үч јол.
Кәнарда тәрпәшди кол.
Көјүн үзү бозарды,
Ағарды јаваш-јаваш.
Көрүндү чөл, сағда бир
Тәнһа ағач, ири даш.
Чох чәкмәди полисләр
Машындан төкүлүшдү,
Ачдылар бармаглығы.
Әввәлчә Педро дүшдү,
Далынча Федерико —
Тағәти јох, үзүлмүш.
Јердән чығырды забит:
— Ләнкитмә бизи, тез дүш!
— Дарыхмајын, ағалар!
Вахтыныза һәлә вар.
Көзләјин бир аз.
— Дајан, гоча тәләсмә,
Видалашын, көзләрик.
Билирик јахынсыныз,
Бир дәгигә дөзәрик.

Гоча бағбан шаирә,
Шаир она сарылды.
Ағлајан китаранын
Нәғмәләри гырылды.
Јалварды Федерико:
— Өлдүрмәјин гочаны,
Күнаһсыздыр о!
О, ач галыб —
Бош сәһрада бағ салыб.
О, дәрд чәкиб —
ағач әкиб.
Севкиси, мәһәббәти,
Һәмдәрди, һәмсөһбәти
Онун ағачлар олуб.
— Јалварма, Федерико.
Јалварма чәлладлара!
Онлар һара,
сән һара?!
— Бәс партизан Лоланы
Ким әкиб, ким бөјүдүб?
— Ону мән бөјүтмүшәм,
Анасынын пак сүдү,
Атасынын өјүдү.

Онлары бир-бириндән
Зор илә говардылар.
Әввәл гоча бағбаны
Сүрүјүб апардылар.
Сөјкәдиләр ағача.
Күлләләр шаггылдады,
Јыхылды гоча.
— А-а-а-а-ај!
Лорканын чығыртысы
Јајылды узаглара,
Гылынч чәкди дағлара.
— А-а-ај!
Гушлар чығырышды.
Сәһәрин алны гырышды
Долдурулду јенидән
Карабин-түфәнкләр:
Шаг-шаг-шараг.
Һардаса — чох узагда
Чалынды зәнкләр.
Забит команда верди,
Күлләләрә гарышды
Хырылтылы сәси,
Федерико сәндәләди,
Тутулду нәфәси.
Диз чөкдү јаваш-јаваш.
Галхмаг истәди.
Бачармады.
Нәсә демәк истәди
Дили вармады.
Јумду көзләрини,
Јухуја кетди.
Синәсиндә ачылмышды
Ири лаләләр,
Дүзүлмүшдү јан-јана
Гырмызы инҹиләләр.
Күнәшдән ичмәк үчүн,
Күнәшә көчмәк үчүн.

Сәһәрин бу чағында,
Сәһәрин гучағында
Јатырды Лорка.
Голлары ачыг.
Үзүндә дәһшәт изләри
Үрәјиндә охунмалы нәғмәләри,
Дејилмәли сөзләри.

Гара машын
Јола дүшүб кетди,
Кичилди, нөгтәләнди,
Көздән итди.

Һаваја галхды
Бир чүт торағај —
Лорканын,
Педронун үрәји.
Охуду,
Чырпынды,
Чығырды
О чүт торағај:
— А-а-а-ај!

ҮЧҮНҸҮ НӘҒМӘ

Нә ағларсан,
Јас сахларсан
Сәрв ағачы?
Дәрдин чохму,
Әлач јохму?
Вар әлачы.

Дурма кендә,
Гошул сән дә
Күләкләрә.
Нәғмәнлә күл,
Ахыб текүл
Үрәкләрә.

Гоша кәләр
Севинч-кәдәр,
Ширин-ачы.
Дәрдә батма,
Ојан, јатма
Сәрв ағачы!

Гој көкләрин
Кетсин дәрин,
Мөһкәм дајан.
Сәрв ағачы,
Сәрв ағачы
Јатма, ојан!

ЕПИЛОГ

Гаршымда Лорканын
китабы —
Һәсрәти, кәдәри, һарајы.
Ше'р олуб гәлбләрә чаланыб
Өмрүнүн һәр күнү, һәр ајы.

Гаршымда Лорканын
көзләри —
Данышан, дүшүнән бахышлар.
Баһарлы, күнәшли сөзләри
Инсана мин аләм бағышлар.
Гаршымда Лорканын
үрәји —
Алышыб сөнмәјән бир очаг.
Нифрәти, севкиси, истәји
Јанаҹаг, јанаҹаг, јанаҹаг!

Мај-ијул 1970.